

Global Knowledge prosjekt

Muzungu

Zambiske beskrivelser av Den hvite

av

Kandidatnummer: 4

Navn: Guro Trøseid Gjerstadberget

Muzungu - Zambian descriptions of The White

GLOBAL KNOWLEDGE

GK 300

Mai 2015

Avtale om elektronisk publisering i Høgskulen i Sogn og Fjordane sitt institusjonelle arkiv (Brage)

Jeg gir med dette Høgskulen i Sogn og Fjordane tillatelse til å publisere oppgaven (Skriv inn tittel) i Brage hvis karakteren A eller B er oppnådd.

Jeg garanterer at jeg er opphavsperson til oppgaven, sammen med eventuelle medforfattere. Opphavsrettslig beskyttet materiale er brukt med skriftlig tillatelse.

Jeg garanterer at oppgaven ikke inneholder materiale som kan stride mot gjeldende norsk rett.

Ved gruppeinnlevering må alle i gruppa samtykke i avtalen.

Fyll inn kandidatnummer og navn og sett kryss:

Guro Trøseid Gjerstadberget Kand.nr: 4

JA

NEI

Sammendrag

Denne oppgava undersøker hva slags beskrivelser og oppfatninger et utvalg zambiere har av begrepet muzungu, et afrikansk begrep som brukes om ”hvit person”. Problemstillingen i oppgava er:

Hvordan beskriver et utvalg zambiere muzungu? Hvordan kan beskrivelsene forstås i ulike perspektiv, og hvordan kan de være uttrykk for ulike fenomener typisk for tradisjonelle og moderne samfunn?

I oppgava er det brukt kvalitativ metode med åpne, halvstrukturerte og strukturerte intervju, tegninger, feltsamtaler og deltagende observasjoner. Noen av respondentene er tidligere zambiske kvotestudenter i Norge, som gjennom egne opplevelser og erfaringer av et moderne samfunn har andre oppfatninger av muzungu enn respondenter som ikke har reist ut. I oppgava kommer det blant annet fram at muzungu for mange zambiere assosieres med ”rik” og ”velstående”, og hvordan denne oppfatningen virker stereotypisk for oppfatninger av muzungu.

I oppgava brukes teorier fra blant andre Schwarts (2004), Giddens (1996), Weber (i Østerberg, 1990), Shutte (2001) og Dahl (2001 og 2013) som på ulike måter definerer hva som er typisk for moderne og tradisjonelle samfunn og hvilke dimensjoner som påvirker menneskers valg og handlinger. I tillegg brukes noen tema innen utviklingsteori fra Smukkestad (2008) Og Eriksen og Feldberg, 2013).

Abstract

This assignment is a research of descriptions of how Zambians understands the term Muzungu, an African term used to describe ”a white person”. The question is:

How does a selection of Zambians describe muzungu? How can the descriptions be understood in different perspectives, and how can they be expressions for phenomena typical for traditional and modern societies?

The assignment is based on qualitative method with open, semi-structured and structured interviews, drawings, field conversations and participating observation. Some of the respondents are former Zambian Quota students in Norway, that through their own experiences of a modern society have other descriptions from respondents that have not

travelled. The assignment shows that muzungu for many Zambians means “rich” and that this idea has a stereotypic effect on the interpretations of muzungu.

Theories such as Schwarts (2004), Giddens (1996), Weber (in Østerberg, 1990), Shutte (2001) and Dahl (2001 og 2013) that in different ways defines choices and actions of human beings is used. Some themes from developing theory is also used.

Innhold

1.0 INNLEDNING	5
1.1 Bakgrunn for oppgaven	5
1.2 Forskningsspørsmål og problemstilling	6
2.0 TEORI	6
2.1 Kort om Zambias historie	7
2.2 Begrepet muzungu	7
2.3 Postkoloniaslime og avhengighetsteori.....	7
2.4 Kjennetegn ved det moderne samfunn: Selvets refleksivitet.....	8
2.5 Kapitalisme, formålsrasjonalitet og kalvinisme.....	8
2.6 Ubuntu – afrikansk etikk og verdenssyn.....	9
2.7 Kulturdimensjoner i et komparativt perspektiv - kulturell orientering	9
3.0 METODE	11
3.1 Valg av metode, design, enheter og intervjuformer.....	11
3.1.1 Hotellarbeideren.....	12
3.1.2 Den eldre analfabete.....	13
3.1.3 ”Den zambiske muzungu”	13
3.1.4 Tegninger	14
3.1.5 Feltsamtaler og deltakende observasjon	14
3.2 Analyse og tolkning av data	15
3.2.1 Beskrivende kulturforståelse.....	15
3.2.2 Stereotyper som modell til analyse	15
3.3 Kildekritikk: feilkilder, validitet og reliabilitet.....	16
3.4 Ethiske hensyn: Informert samtykke og anonymisering.....	18
4.0 EMPIRI	18
4.1 Hvordan beskriver ulike zambiere muzungu?	18
4.2 Rikdom og ”de andre”.....	19
4.3 Når en zambier blir kalt muzungu.....	20
4.4 Utvekslingsstudentenes oppfatninger etter oppholdet i Norge/England/Tyskland.....	21
4.5 Tegninger	22
5.0 DRØFTNING	22
5.1 Den hvite, og den hvite rike - Modernitetens kulturelle ytre koder som definerende	22
5.2 Eksponering for teknologi og turisme kan påvirke synet på muzungu.....	22
5.3 Materiell velstand og rikdom som annerledeshet	24
5.4 Betydningen av erfaring i et moderne samfunn for en dypere forståelse av modernitet	
	25
6.0 Avslutning	27

Vedlegg: Litteratur og tegninger

1.0 INNLEDNING

Denne oppgaven er et avsluttende arbeid i Global Knowledge, et emne i kulturforståelse jeg har valgt som fordypning i barnehagelærerutdanningen jeg tar ved Høgskolen i Sogn og Fjordane (HiSF). Sammen med 14 zambiske kvotestudenter og 10 andre norske studenter ved HiSF har jeg i løpet av et semester studert og diskutert temaer som globalisering, utvikling, kulturforståelse, kolonihistorie, Nord-Sør-problematikk og sammenlignende perspektiv på moderne og tradisjonelle samfunn. Som del i emnet har jeg vært på et tre måneders utvekslingsopphold i Zambia i Afrika, og den meste av empirien denne oppgaven bygger på har jeg samlet inn der.

1.1 Bakgrunn for oppgaven

Inspirasjonen til denne oppgaven har sitt utspring i mine egne refleksjoner og opplevelser av hva det kan bety å være en hvit person i Zambia; en *muzungu*. Som hvit europeer på reise i et afrikansk utviklingsland er det ikke til å komme bort fra at jeg historisk sett er bærer av to slags arveskyld: For det første representerer jeg den hvite europeeren som i flere århundrer undertrykket den afrikanske befolkningen gjennom slavehandel, imperialismen og kolonisme (Eriksen og Feldberg, 2013). For det andre representerer jeg en vestlig utviklingspolitikk og bistandskultur som på mange måter bare er en ny form for undertrykking og avhengighet som opprettholder ulikhetene mellom Den første og Den tredje verden; de rike i Nord og de fattige i Sør (Smukkestad, 2008).

En hvit person blir lett lagt merke til i en ellers svart befolkning. Når jeg var ute på markedene eller gatene i Livingstone opplevde jeg flere ganger at zambiere, i alle aldre, ropte ”- *Muzungu! Muzungu!*” etter meg. Noen ganger med misunnelse og forakt i stemmen, men som oftest med en bekreftende og oppglødd tone, særlig fra barna. Samtidig opplevde jeg tilfeldige lokale på markedene kommandere meg om å kjøpe klær til dem. Jeg møtte tiggere som nærmest forventet at lommene mine var utømmelige for penger, og gateselgere som tagg om at jeg skulle gi bort det jeg hadde på meg av ”norske” klær, sko, solbriller og ryggsekker, i bytte mot håndlagde suvenirer. En dag jeg skulle ut og handle lokale grønnsaker på markedet valgte jeg derimot å gjøre et eksperiment. I stedet for å gå kledd i mine egne vestlige fritidsklær, eller de klassiske ”fin-frue-aktige” skjørtene, blusene og høyhælede skoene som i zambisk kontekst er en vanlig kleskode for en lærer, selv i barnehagen, prøvde jeg å kle meg så lokalt og tradisjonelt zambisk som mulig. Jeg tok på meg den simpleste overdelen jeg

hadde, de billigste plastsandalene Livingstones markeder hadde å oppdrive, og viktigst av alt; *chitenge*, -det karakteristiske mønstrete og svært fargerike bomullsstoffet som så mange afrikanske kvinner vikler rundt livet som skjørt. Jeg skulle ikke gå mer enn 30 meter før jeg til min store glede hørte ”Nice chitenge, Sister! Come and eat lunch with us!” og ble invitert inn på nshima og kylling i markedsboden til to zambiske kvinner.

1.2 Forsknings spørsmål og problemstilling

I min undring over disse ulike opplevelsene dukket følgende spørsmål opp: Er dette tilfeldig, eller er det en sammenheng mellom hvilke kulturelle koder jeg kler meg etter og hvordan zambiere forholder seg til meg som muzungu? Finnes det en utbredt stereotypisk oppfatning hos zambiere av at alle hvite er rike? Om så er, hvorfor er det slik, og hvordan kan dette forstås i et større perspektiv? Hva tenker egentlig zambiere når de ser en muzungu? Ut i fra disse spørsmålene er problemstillingen i denne oppgaven følgende:

Hvordan beskriver et utvalg zambiere muzungu? Hvordan kan beskrivelsene forstås i ulike perspektiv, og hvordan kan de være uttrykk for ulike fenomener typisk for tradisjonelle og moderne samfunn?

For å svare på dette har jeg samlet inn empiri i form av intervjuer, tegninger, feltobservasjoner og feltsamtaler. Totalt i materialet mitt har jeg utsagn eller andre type bidrag fra 25 personer, i tillegg til observasjoner og feltsamtaler fra ulike zambiske arenaer. I analyse og tolkning av materialet bruker jeg kulturmodeller og stereotypimodeller som verktøy for å få tak på både denotasjoner og konnotasjoner av begrepet muzungu. *Denotasjoner* er direkte og eksplisitte betydninger av ord, mens *konnotasjoner* er hele begrepsomfanget, bibetydninger eller implisitte sekundære betydninger av ord (Dahl, 2013). Funnene mine drøftes så opp mot utvalgt teori for å svare på problemstillingen.

2.0 TEORI

Det finnes mange teorier og perspektiv det hadde vært spennende og nyttig å knytte inn i denne oppgaven. Jeg har valgt ut teorier fra blant andre Schwarts (2004), Giddens (1996), Weber (i Østerberg, 1990), Shutte (2001) og Dahl (2001 og 2013) som på ulike måter definerer hva som er typisk for moderne og tradisjonelle samfunn og hvilke dimensjoner som

påvirker menneskers valg og handlinger. I tillegg bruker jeg noen tema innen utviklingsteori fra Smukkestad (2008) Og Eriksen og Feldberg, 2013).

2.1 Kort om Zambias historie

Zambia er et fredelig land med en forankret demokratisk tradisjon. Landet har god økonomisk vekst og en stabil makroøkonomi, men fattigdommen og arbeidsløsheten er fortsatt høy (Norad, 2015). Landet var først territorium under det britiske South Africa Company fra 1891, deretter koloni under Storbritannia fra 1923, før det erklærte sin selvstendighet i 1964 og endret navn fra Northern Rhodesia til Zambia (CIA.gov, 2015). Zambia har fra 1960 og fram til i dag vært mottaker av en stadig økende norsk bistand (Norad, 2015).

2.2 Begrepet muzungu

Hvor begrepet muzungu opprinnelig kommer fra og hvordan det har utviklet seg har det vært vanskelig å finne sikre kilder på. På Wikipedia (2015) sies det at muzungu, eller mzungu, er et begrep som stammer fra ulike afrikanske bantuspråk, og at det finnes i swahili i dag, som snakkes i de østafrikanske landene. 'Zungu' er visstnok swahili for "å spinne rundt på samme flekk" og 'mzungu' swahili for "en svimmel person". Det sies at begrepet muzungu opprinnelig har vært brukt om europeiske oppdagelsesreisende fordi de virket bortkomne eller forvirret under sine reiser på det afrikanske kontinentet, derav begrepet "svimmel". Begrepet skal være beslektet med "wachizungu" som visstnok betyr "målløs vandrer" eller "omstreifer". I dag blir begrepet i følge mine undersøkelser brukt som en generell betegnelse for "hvit hud", "person med hvit hud", eller person med europeisk opprinnelse. I følge noen av informantene mine betyr ordet muzungu "hvit" på det zambiske lokalspråket Bemba.

2.3 Postkolonialisme og avhengighetsteori

Bistand fra i-land er som oftest basert på kapitalistiske og modernistiske vekstmodeller. Avhengighetsteori er en teori om underutvikling som forårsaket av bistand styrt av global kapitalisme. Den beskriver hvordan utvikling i industriland er en motpol av, og skjer som følge av, underutvikling i utviklingsland. De to fenomenene utvikling og underutvikling står i et gjensidig avhengighetsforhold til

hverandre (Smukkestad, 2008). Avhengighetsteoretikerne kritiserer at bistand fra industriland på mange måter bare er en ny, men kamuflert utnytting. Dette forklarer Smukkestad (2008) blant annet med å vise til begrepet bytteforhold (terms of trade), forholdet mellom et lands eksportpriser og importpriser. Disse har vist seg vanskelig å innfri for mange utviklingsland, for eksempel på grunn av mangel på egen kapital eller infrastruktur. Smukkestad (2008) viser til at råvareprisene har falt drastisk i perioder, mens prisene på industrivarer har vært jevnt stigende. Det betyr at bytteforholdet til mange u-land har blitt stadig økende. I-landene blir dermed rikere av å kjøpe billige råvarer, mens de allerede fattige u-landene blir enda fattigere av å selge råvarer til lave priser og kjøpe nye varer til høye priser.

2.4 Kjennetegn ved det moderne samfunn: Selvets refleksivitet

Sosiologen Anthony Giddens (1996) problematiserer hvordan modernitet påvirker menneskets selvidentitet. Han viser til hvordan menneskets sosiale relasjoner i et moderne samfunn gjennom institusjonalisering er løsrevet (*disembedded*) fra lokale og bundne sammenhenger og i stedet rekonstrueres på tvers av tid og rom. Dette kaller han selvets refleksivitet: selvet påvirker sine omgivelser som igjen påvirker selvet. Som følge av dette må det moderne mennesket hele tiden ta individuelle, selvstendige og verdibevisste valg, og disse er preget av rasjonalitet. Det positive ved dette er at mennesket som en høymoderne aktør har individuell frihet og stor grad av selvrealisering. Med høymoderne menes en radikaliserings av modernitetens grunnleggende trekk. Rutiner, tillit og livsplanlegging blir viktig for å hindre eksistensiell angst i et samfunn som er preget av kaos, et samfunn der tiden kan koloniseres, det vil si en skapelse av fremtidens muligheter. Selv om valg og handlinger er lokale i sin kontekst har de også globale virkninger og konsekvenser. Giddens problematiserer også hvordan kriminalitet, galskap, sykdom, død, lidenskap og natur er tilsidesatte arenaer i det institusjonaliserte moderne samfunnet (Giddens, 1996).

2.5 Kapitalisme, formålsrasjonalitet og kalvinisme

Andre typiske element ved det moderne samfunnet er kapitalisme og formålsrasjonalitet. Max Weber er kjent for å problematisere hvordan vesten kom til kapitalismen. Når kapitalisme brukes for å beskrive modernitet er det i følge Weber ikke selve ønsket om å ha

penger som er typisk. Dette ønsket er heller ikke noe spesielt for mennesker i Vesten, men det typiske er det økonomiske systemet i seg selv (i Østerberg, 1990). Som Weber selv sier (i Østerberg, 1990, s. 107) har ”all sorts of men” til alle tider vært opptatt av næringsdrift og higen etter gevinst. Det spesielle med systemet er at det er institusjonalisert gjennom byråkratiske og kollektive aktører som kapitalistiske selskap, organisasjoner og Staten. Når vesten har blitt rik gjennom sin kapitalisme, forklarer Weber det videre med elementer fra den protestantiske retningen *kalvinisme*. Her er nøysomhet, sparing og investering viktige dyder å følge i streben etter å bli frelst som Guds utvalgte (Wimster og Lash, 1987). Som Hennis sier (som referert i Wimster og Lash, 1987, s.17-18) er det moderne, kapitalistiske samfunnet ikke et tablå hvor kulturmennesket kan lede sitt liv etter sine egne verdier. Å være formålsrasjonell i et moderne samfunn vil derfor henge sammen med ”diskursive vilkår av handlinger” bestemt av de kollektive aktørene.

2.6 Ubuntu – afrikansk etikk og verdenssyn

Ubuntu er en form for afrikansk etikk og verdenssyn. Ordet ubuntu betyr menneskehet og sentralt i etikken er at ”persons exists through other persons”. Dette betyr at en person er avhengig av relasjoner til andre for å eksistere, utvikle og fylle de kapasiteter som utgjør en person. Fellesskap og det kollektive står sterkt som interpersonlige nettverk av relasjoner. I motsetning til i materialistiske, kapitalistiske og individualistiske samfunn, der mennesket sees på som et objekt som kan endres av vitenskap og kontrolleres av teknologi, ser den afrikanske forståelsen av menneskeheten på både ånd og materie som aspekter av en mer fundamental kraft eller energi som kontinuerlig produserer og utvikler personer gjennom livene deres, fra fødsel til død (Shutte, 2001).

2.7 Kulturdimensjoner i et komparativt perspektiv - kulturell orientering

Mange kulturteoretikere har studert hvilke dimensjoner som gjør det mulig å kartlegge kulturer i forskjellige land og nasjoner, og hvordan disse eventuelt kan rangeres, oppstilles eller på andre måter sammenlignes og framstilles etter ulike dimensjoner i forhold til hverandre. Det er riktignok vanskelig å oppnå pålitelige studier på dette, fordi kultur som fenomen er svært sammensatt og relativt. Likevel er slike kulturmodeller gode verktøy for å forstå hvilke faktorer som kan forklare likheter og forskjelligheter mellom kulturer (Dahl, 2013). Jeg har valgt meg ut Schwarts sin framstilling fordi jeg synes den gir noen forenklete

begrep som kan forklare forskjeller mellom kulturer i typiske ”muzungu-land” og afrikanske land på en oversiktlig måte.

Schwartz (2004) ser på kultur som et rikt kompleks av tro, meninger, praksiser, symboler, normer og verdier tilstede mellom mennesker i samfunn. Han mener de verdiene et samfunn legger vekt på vil være det mest sentrale ved samfunnets kultur. Dette er gjerne uttrykt gjennom delte oppfatninger av kulturidealene: hva som er godt og ønskelig. Kulturidealene former og rettferdiggjør valg, handlinger og mål hos individer, grupper, institusjoner og i politikk. I sin studie har Schwartz funnet tre bipolare kulturdimensjoner som kan representere alternative resolusjoner for hvert av tre problemer han mener alle samfunn blir konfrontert med: *hierarki* versus *likhet (egalitarianisme)*, *mestring (mastery)* versus *harmoni*, og *sosial forankring (embeddedness)* versus *affektiv og intellektuell autonomi (følelsesmessig og intellektuell frihet)*. I en grafisk framstilling av en av de empiriske studiene (Schwartz, 2004, s. 158) er disse kulturdimensjonene plassert i hver sine ytterpunkter som motpoler på et kart. 67 nasjonale grupper er plottet inn etter hvordan de skårer på ulike sammensetninger av de kulturelle dimensjonene. Ut fra kartet kan det leses at nord-europeiske og afrikanske land tydelig ligger på hvert sitt ytterhjørne av kartet, med hver sine motpoler av kulturelle verdier. Norge, Storbritannia og Nederland skårer høyt på likhet og intellektuell autonomi, og er plassert fjernt fra hierarki. Norge er tydelig et ytterpunkt for likhet og likestilling, mens Storbritannia er plassert nærmere affektiv autonomi og mestring. USA skårer spesielt høyt på mestring og er nærmere hierarki enn de andre vestlige landene. Som motpolen til de vestlige landene finner vi Zimbabwe, Namibia, og Uganda plassert i det diagonalt motsatte ytterhjørnet av kartet. (Zimbabwe og Namibia er Zambias naboland, og i den store sammenhengen er det sannsynlig at Zambia er styrt av samme typer kulturdimensjoner.) Disse landene skårer spesielt høyt på hierarki, i tillegg til sosial forankring. De fleste asiatiske land befinner seg i samme område. Kina og India befinner seg i nærheten av de afrikanske landene, men nærmere mestring enn de afrikanske landene. Midt i mellom ytterpunktene befinner ulike land i Sør-Europa, Øst-Europa, Mellom-Amerika og Sør-Amerika seg. En lignende undersøkelse gjennomført av Inglehart og Baker (2000) slår fast at overlevelsesstrategier gjerne overstyrer religiøse og kulturelle verdier som ellers er forankret i fattige land eller utviklingsamfunn.

Jeg ser Giddens ideer om selvet som disembedded i sammenheng med Schwartz kulturdimensjon *embeddedness* versus *autonomi*. Giddens teorier om selvets refleksivitet kan forstås som en utdypning av hva det vil si å leve i et vestlig samfunn preget av autonomi,

kolonialisert tid, livsplanlegging og selvrealisering. I motsetning vil valgene til et menneske i et samfunn preget av embeddedness være styrt av tradisjoner, sosial orden og visdom (Schwartz, 2004).

I kulturfiltermodellen i Dahl (2001) er to ulike sett av kulturelle referanserammer generalisert og satt opp mot hverandre. Kulturfilter A gjelder for et typisk moderne samfunn, og kulturfilter B for et typisk tradisjonelt samfunn. Elementer i kulturfilter A er for eksempel at menneskesynet er individorientert og at metodene er analytiske og planleggende.

Tidsoppfatningen er lineær, og tiden og tilværelsen kan måles og ordnes etter klokken og kalenderen. Språket er direkte, logikk er et ideal, og høflighet er ikke prioritert. Til forskjell er viktige elementer i kulturfilter B et kollektivt orientert menneskesyn og metoder som er preget av helhetlige, harmoniske og åndelige forståelser. Tidsoppfatningen er syklisk og bestemt av naturens rytme, språket er indirekte og høflighet en dyd.

3.0 METODE

Metode er en vitenskapelig og systematisk måte å samle inn og behandle informasjon og data om et bestemt fenomen. Det finnes to hovedmetoder i forskning: kvalitativ og kvantitativ metode. Valg og gjennomføring av metode må sees i sammenheng med problemstillingen og hva man ønsker å få mer kunnskap om. Kvalitativ metode, med et såkalt intensivt design, egner seg når man vil gå i dybden på et fenomen og få fram så mange nyanser og detaljer som mulig. Dette kan være personlige opplevelser, oppfatninger eller meninger om et fenomen (Jacobsen, 2013).

3.1 Valg av metode, design, enheter og intervjuformer

Jeg har valgt å bruke kvalitativ metode med vekt på intervju, siden jeg er opptatt av å finne ut av ulike zambiske personers beskrivelser og oppfatninger om muzungu. Sammen med intervjuene bruker jeg også non-verbal kommunikasjon i form av tegninger som materiale til analyse. I tillegg har jeg med egne deltagende observasjoner og feltsamtaler fra det tre måneders lange oppholdet i Zambia. For å øke informasjonsinnholdet i en studie kan man velge personer med et høyt kunnskapsnivå om det man undersøker, og man kan velge respondenter med størst mulig variasjonsbredde (Holme og Solvang, 2004). For å lage variabler i materialet mitt har jeg valgt ut respondenter med ulik alder, utdanning og sosial bakgrunn. Hensikten med dette er at respondentene forhåpentligvis skal ha ulik personlig

erfaring med og kunnskap om muzungu, og videre er noe av målet å undersøke og drøfte om slike variabler har noe å si for synet på muzungu. Totalt i studien min har jeg direkte bidrag fra 25 respondenter, og indirekte mange, mange flere gjennom alle observasjoner og feltsamtaler.

Jeg har gjennomført åpne, halvstrukturerte og strukturert intervju. Til sammen er sju personer intervjuet, hvorav tre ble intervjuet i et fokusgruppeintervju. Som Jacobsen (2013) sier vil gruppeintervju ofte føre til at deltakerne stiller nye spørsmål, og at de svarer på hverandres spørsmål. Fokusgruppeintervju kan derfor gi et rikere materiale enn individuelle intervju. Alle intervjuene ble gjennomført på engelsk, unntatt ett der respondenten snakket sitt zambiske lokalspråk og en felles bekjent var tolk. Noen intervju ble tatt opp som lydfil og transkribert, mens under andre intervju har jeg kun tatt notater dersom respondenten ikke ville gjøre lydopptak. I løpet av datainnsamlingen har jeg tilpasset intervjuformen og utvalg av spørsmål etter hvor jeg har vært i prosessen og i forhold til respondentenes bakgrunn og relasjonen til meg. Som pilotundersøkelse prøvde jeg først ut et skriftlig intervju via epost, deretter et åpent intervju med en zambier jeg hadde opparbeidet en relasjon til. Begge intervjuformene ga gode pekepinner for hvilke intervjustrategier jeg måtte bruke for ulike typer spørsmål jeg hadde. Begge pilotstudiene ga tilfredsstillende materiale som jeg har valgt å ta med som empiri.

3.1.1 Hotellarbeideren

Respondenten ”Josephine” er valgt ut fordi hun er hotellarbeider og gjennom å ha hatt daglig kontakt med turister over flere år har mange personlige opplevelser med europeere og andre utlendinger. Hun er 35 år, alenemor til tre barn, har middels høyt utdanningsnivå og kjenner den zambiske kulturen i både by og land. Samtidig er hun en person jeg har opparbeidet meg et personlig forhold til gjennom at hun arbeider ved gjestehuset jeg har bodd på under mesteparten av oppholdet mitt i Livingstone. Det tror jeg øker sannsynligheten for at hun gir meg, om ikke ærligere så i iallfall mer detaljerte og personlige svar (jamfør avsnitt i teoridelen om kulturfilter B om indirekte språk og høflighet). Josephine ble intervjuet som del i pilotstudien min der jeg testet ut en åpen intervjustrategi, og jeg har valgt å ta med svarene hennes fordi de underbygger problematikken med vestlige bistandsprosjekter og industri i en afrikansk kultur.

3.1.2 Den eldre analfabete

Respondenten ”Betty” er 68 år og kommer fra en mindre landsby et stykke utenfor Livingstone. Hun bor sammen med barn og barnebarn på en liten gård i et griskrent jordbruksområde 11 km fra landsbykjernen. Betty har aldri gått på skole, hun snakker ikke engelsk og kan ikke lese eller skrive. Hun vokste opp med radio, har i perioder hatt TV i huset sitt de siste årene, men har ellers vært lite eksponert for andre typer media, som telefon og internett. Informasjon om omverdenen får hun gjennom de få naboene som finnes eller gjennom familiemedlemmer som studerer eller jobber andre steder. Jeg fikk kontakt med henne gjennom sønnen hennes som er en av kvotestudentene i Norge og min medstudent på emnet Global Knowledge. Jeg gjennomførte et halvstrukturert intervju med Betty hjemme på gården hennes, med svigerdatteren hennes som tolk. Barn og barnebarn var også tilstede under samtalen, og noen ganger hjalp de også til med å tolke. Jeg benyttet muligheten til å få barn og barnebarn til å svare på spørsmålene om hva de mener begrepet muzungu betyr og hva de assosierer med det, for å få samlet inn flest mulig konnotasjoner og denotasjoner på begrepet muzungu.

3.1.3 ”Den zambiske muzungu”

Gjennom feltsamtaler har jeg skjønnet at zambiere som har vært i Europa kan gi meg et spesielt rikt materiale. Noen av intervjuene og feltsamtalene mine er derfor gjort med zambiere som har vært kvotestudenter i Norge eller utvekslingsstudenter andre europeiske land. I oppgaven omtaler jeg zambiere som har vært utvekslingsstudenter i Norge (og blant annet tatt emnet Global Knowledge), for kvotestudenter. Den ene av disse respondentene er en 39 år gammel ungdomsskolelærer, som er sønnen til analfabete Betty (68 år) fra landsbyen. Han er zambisk kvotestudent i inneværende studieår, og tar i likhet med meg emnet Global Knowledge denne våren. Svarene hans er fra en pilotstudie der jeg prøvde ut en strukturert og skriftlig intervjuform via epost. Kvotestudenten Brian (42 år) har også bidratt med assosiasjoner rundt begrepet muzungu i en kort spørreundersøkelse via epost. Et halvstrukturert fokusgruppeintervju er gjennomført med tre tidligere kvotestudenter: ungdomsskolelæreren Mark (39 år), barnehagestyrer Susan (48 år) og sjukepleieren Ann (31 år). Martha (48 år) er en zambisk kunstner og kunsthøgskolelærer som har studert billedkunst på bachelornivå i Tyskland og til sammen bodd der i seks år. I tillegg har hun toårig mastergrad i kunst fra London og lærerutdanning fra Zambia. Jeg omtaler Martha ved navn i oppgaven. Martha arbeider som kunsthøgskolelærer ved universitetet i den zambiske hovedstaden Lusaka. Hun tilbydde seg spontant å gi meg et åpent intervju mens studentene hennes tegnet muzungu til meg. Hun syntes temaet

mitt var spennende og ville gjerne fortelle om sine egne refleksjoner som afrikansk i europeisk samfunn og akademia.

Dataene fra disse intervjuene er verdifulle fordi respondentene selv har muligheten til å gå bak eventuelle zambiske stereotypier av muzungu og snarere se Den hvite i lys av egne personlige erfaringer av kulturdimensjoner og verdier typisk for det vestlige moderne samfunnet. Som en forlengelse av dette mener jeg disse respondentene også er verdifulle fordi de i kraft av sitt akademiske utdanningsnivå, og også danning og livserfaring som følge av utvekslingsoppholdet, vil kunne gi meg andre typer refleksjoner og svar enn respondentene som kun har oppholdt seg i det tradisjonelle zambiske samfunnet. Kvotestudentene blir i løpet av utvekslingsåret i Norge utfordret på å kritisk reflektere rundt egen forståelseshorisont for egen kultur og vestlig kultur (Bergersen, 2013). Spesielt interessant er det også om disse zambierne blir ”ofre” for de samme stereotypiene som hvite når de kommer hjem til Zambia (se empiri).

3.1.4 Tegninger

For å få mest mulig ut av tegneoppgaven ville jeg finne respondenter som behersker tegning på et relativt høyt nivå, og tok derfor kontakt med kunstavdelingen ved lærerutdanningen ved et universitet i hovedstaden Lusaka. Fire studenter fikk i oppgave å tegne ”*The muzungu in his/hers environment*”. Hensikten med å bruke tegninger i prosjektet mitt er både metodisk og empirisk og noe jeg ser i sammenheng med *beskrivende kulturforståelse* (Dahl, 2013, se kapittel om henholdsvis analyse og feilkilder). Studentene er lærerstudenter mellom 28 og 40 år. Forventningen min har vært at meningsinnholdet i disse tegningene enten vil samsvare med utsagn fra intervju, eller gi meg andre opplysninger jeg ikke får i intervju.

3.1.5 Feltsamtaler og deltakende observasjon

Under oppholdet i Zambia bodde jeg på et lite gjestehus utenfor byen Livingstone, sammen med 10 norske medstudenter fra andre profesjonsutdanninger. Samtaler med medstudentene mine, med turister (det er mange turister i Livingstone på grunn av at byen ligger ved Viktoriafallene, et av UNESCO´s verdensarv-områder) og lokale zambiere jeg ble kjent med på praksisplassen eller andre steder jeg besøkte, er tatt med som feltsamtaler. Jeg har også hatt

flere samtaler med en sosiolog med kompetanse på Zambia , og som har jobbet med ulike prosjekter i Zambia de siste 13 årene. Denne sosiologen har fungert som informant for fenomenet muzungu. I tillegg har jeg gjennom deltakende observasjon tatt del i møter og situasjoner mellom tilfeldige turister og lokale afrikanere på arenaer som butikker, gatefortau, restauranter og markeder. Som Wadel (2014) sier kan en bli sin egen informant ved å ta ulike roller i kulturen man studerer. Det som blant annet går igjen i feltsamtalene er at alle hvite jeg har snakket med har fått oppmerksomhet for å være hvite, i situasjoner som ligner på mine egne opplevelser jeg beskriver i innledningen. Med zambiere er samtaleemnet gjerne med utgangspunkt i hva ordet muzungu betyr, og mange har sagt at dette verken er et positivt eller negativt begrep.

3.2 Analyse og tolkning av data

Som verktøy i analyse og tolkning av data har jeg benyttet meg av stereotypimodeller og kulturmodeller, både til tegninger, observasjoner og utsagn fra intervjuene. Disse blir også brukt som teori i drøftingen.

3.2.1 Beskrivende kulturforståelse

Ut i fra en *beskrivende kulturforståelse* forklart av Dahl (2013) sees kultur som noe som er historisk forankret og at det vi lærer i et samfunn avleirer seg som kognitive referanserammer eller koder vi bruker i møte med konkrete utfordringer. Dahl skiller her mellom *synlige*, *bevisste* kulturelle ytringsformer og *usynlig*, *ubevisst* kulturinnhold eller mening. Om man studerer kommunikasjon vil man som Dahl (2013) sier trenge bak de *synlige* ytringsformene for å forstå handlingene, og videre må man sette seg inn i *usynlige* verdier, normer, tenkemåter eller prioriteringer for å forstå meningen med handlingen. Dette knytter jeg videre til *semiotisk analyse*, der elementer som symboler, tegn, artefakter (gjenstander eller redskaper), aktiviteter, ferdigheter, kroppsspråk og kroppspositurer i motivene blir uttrykk for usynlige verdier og implisitt mening (Dahl, 2013). De konkrete motivene på tegningene blir i dette tilfellet de synlige ytringsformene eller kodene jeg analyserer.

3.2.2 Stereotyper som modell til analyse

Stereotyper er kategoriseringer av mennesker eller grupper av mennesker som har enkelte fellestrekk. Dahl (2013) viser til Brislin som peker på at stereotyper er ”absolutt nødvendige

for tenkning og kommunikasjon” og ”et faktum som må forstås i enhver analyse av interaksjon mellom individer fra ulike bakgrunner” (Dahl, 2013, s. 66-67). Jensen (2007) sier at kultur stadig blir brukt for å sammenligne ulike kulturer i et ”de” og ”oss”.

Moldrheim (2001, s.135-157) viser til rollen den hvite fikk når det ble vanlig å opprette hjelpeprosjekter på 70-tallet, som del i en ny bistandsstrategi. Til forskjell fra 50-tallets bistandspolitikk som kun dreide seg om tilførsel av kapital og teknologi, skulle nå prosjektene involvere bistandsarbeidere: Hjelpen ble personifisert ved en hvit hjelper. På den måten ble det mulig å formidle bilder av et ”vi” som barmhjertige innehavere av både materielle og menneskelige ressurser, og der ”de andre” ble avhengige av og takknemlige for den hjelp de ble gitt. I boka ”*Forestillinger om den andre*” refererer Moldrheim (2001, s.135-157) til Tamb-Lycke som beskriver stereotypi på denne måten:

For det første vil A´s stereotypi av B måtte referere seg til A´s stereotypiserte selvbilde. For det andre vil den måtte referere seg til et bilde av den videre sosiale verden som B, i A´s øyne er en del av. For det tredje vil stereotypien måtte referere til de tegn B selv avgir overfor A.

Tamb-Lycke trekker her fram hvor mye vårt syn på en gruppe mennesker henger sammen med vårt syn på området der menneskene bor og lever, eller tegnene de avgir. Tegn kan være alle former for kommunikasjon, som språk, kroppsspråk, klær, atferd eller symboler (Moldrheim, 2013, s.135-157). I oppgaven min tolker jeg utsagn fra de zambiske respondentene som om de er person A, som snakker om den hvite, person B.

3.3 Kildekritikk: feilkilder, validitet og reliabilitet

Valg av metodedesign kan ha store konsekvenser for undersøkelsers pålitelighet og gyldighet, fordi designet og framgangsmåten vil påvirke hvordan man kommer fram til det endelige resultatet. I kvalitative studier av mennesker kan det for eksempel forekomme en intervjuer- eller konteksteffekt, fordi intervjuobjektet automatisk vil innrette seg etter situasjonen eller intervjueren. Dette kan få positivt eller negativt utslag, eventuelt begge deler (Jacobsen, 2013).

Når man studerer en annen kultur kan denne risikoen forsterkes av kulturforskjeller i kommunikasjon og kontekst. Zambia er et tradisjonelt samfunn, og i følge kulturfiltermodellen til Dahl (2004, jamfør kapittel i teoridelen) er verbalkommunikasjon i kulturfiltermodell B ofte indirekte i stilen, slik som i Zambia, mens kulturfiltermodell A, som kan beskrive norsk kultur, sier at språket her er direkte. Svarene jeg får i et intervju kan være

mindre direkte eller konkrete enn det jeg kan forvente i norsk kontekst. Tolkninger gjennom to slike ulike filtre kan føre til misforståelser og fordommer, og dette kan også være tilfelle i min analyse og drøfting. Det faktum at jeg selv er en representant for det jeg undersøker, en muzungu, kan også hemme åpenheten mellom meg og respondenten i intervjusituasjonen ved at respondenten både direkte og indirekte står i fare for å kritisere meg som enkeltindivid. For å prøve å minske eventuelle feilkilder på grunn av dette, har jeg i de ulike intervjuene påpekt at respondentene kan snakke generelt, at de kan se tilbake på tidligere erfaringer med andre hvite, eller ved å be dem beskrive noe positivt ved muzungu, noe som kan være lettere.

Bruken av tegninger er av samme grunn derfor et bevisst metodisk valg jeg har tatt, med mål om å styrke validiteten i undersøkelsen min. Som nonverbal kommunikasjon vil tegninger forhåpentligvis kunne avgi mer ærlige og implisitte svar enn en samtale. For å styrke muligheten for å få så ubevisste og implisitte tegneuttrykk som mulig har jeg av samme grunn lag vekt på å presentere tegneoppgaven på en slik måte at det virker som om motivet ”muzungu in his/hers environment” er tilfeldig. Dette er for å unngå en intervjuereffekt, i tilfelle respondentene tegner det de tror jeg vil de skal tegne.

En annen åpenbar feilkilde er at jeg har brukt tolk i et av intervjuene, og at jeg da kan ha mistet verdifull informasjon, både i og mellom linjene.

Jeg mener validiteten i studien min er god, fordi jeg har brukt en bred sammensetningen av framgangsmåtene intervju, tegninger, feltsamtaler og deltakende observasjon. Jeg har fått svar på det jeg ville ha svar på. Når det gjelder reliabilitet kan jeg ha skapt en intervjuereffekt i noen av intervjuene ved at jeg eksplisitt har bedt respondenter om å nevne positive egenskaper ved muzungu. Samtidig har dette vært noe jeg har vurdert som et metodisk valg i tråd med kulturfilter A og kulturfilter B i kulturfiltermodellen i Dahl (2001), for å prøve å unngå at høflighet, en dyd i det Zambiske samfunnet, blir et hinder for å beskrive muzungu.

Min fordom er at det kanskje er lettere å si noe om positive egenskaper, enn negative.

Reliabiliteten styrkes likevel ved at jeg nettopp har benyttet ulike innsamlingsmetoder, og ved at jeg har intervjuet eller snakket med forholdsvis mange personer. I intervjuene har jeg også alltid åpnet samtalen med åpne spørsmål om hva de forbinder med muzungu. Dessuten har jeg i fokusgruppe-intervjuet med kvotestudentene spurt om både positive og negative egenskaper hos muzungu, som en invitasjon til at de skulle fortelle åpent om egne erfaringer med muzungu i Norge.

3.4 Etiske hensyn: Informert samtykke og anonymisering

I kvalitative undersøkelser er det særlige etiske hensyn man bør ta, fordi man studerer mennesker med følelser og tanker og bruker uttalelsene deres som data. Anonymisering er et viktig etisk prinsipp som kan oppnås gjennom flere tiltak (Jacobsen, 2013), og er ofte avgjørende for at mange respondenter i det hele tatt ønsker å stille til intervju. Respondentene mine har i forkant av intervjuene blitt informert om hva prosjektet går ut på, at svarene deres blir anonymisert, og jeg har bedt om muntlig samtykke til å bruke svarene deres både før og etter intervjuet. I tillegg har jeg prøvd å stille åpne spørsmål slik at respondenten kan svare så fritt som mulig, eller jeg har gitt beskjed om at de ikke behøver å svare om det er spørsmål de synes er for direkte, ubehagelige eller vanskelige.

4.0 EMPIRI

4.1 Hvordan beskriver ulike zambiere muzungu?

Både de fem formelle intervjuene og de mer uformelle feltsamtalene ble åpnet med spørsmål om hva ordet muzungu betyr. Samtlige respondenter svarer at ordet muzungu først og fremst betyr ”person med hvit hud”. Noen tilføyer at det gjerne er snakk om europeere, mens andre tenker at muzungu kan være alle mennesker med lysere hudfarge enn deres egen. I spørsmål om hvilke nasjonaliteter dette er, og hva som skiller ulike muzunguer fra hverandre, refererer svært mange av respondentene til kineserne i Zambia som ingeniører som bygger veier, og at de inderne som bor i landet er kjøpmenn og butikkeiere. Betty (68 år) rangerer dessuten disse ulike ”muzungu-nasjonalitetene” på følgende måte etter hvor teknologiske hun mener de er, og dermed også hvor rike de er:

”The British are the pure muzungu and are number one because they are open minded and have access to all kinds of technology. Then the Chinese are on second place because they are engineers. The Indians are on third place because they have shops.”

Kvotestudentene forteller at en gammel zambisk oppfatning er at det kun er britene som er ”ekte muzungu’er”, og at den implisitte meningen av begrepet tidligere var ensbetydende med ”brite”. De forklarer at denne oppfatningen også gjenspeiles i språket deres: *muzungu* er

termen for ”hvit person”, men termen *chizungu* betyr derimot ”engelsk språk”. De forklarer at mange ulærde zambiere derfor har blitt sjokkerte når de har møtt hvite personer som ikke kan snakke engelsk.

Når jeg ber respondentene om å beskrive positive sider ved muzungu er det flere nyanser og ulike oppfatninger. I landsbyfamilien karakteriserer Bettys sønn og døtre muzungu som intelligent, hjelpsom, generøs og vennlig, og de tenker da fortrinnsvis på briten. Betty selv sier at hun tenker at den hvite har et åpent sinn og er mer rettferdig og oppriktig enn den gjengse zambier. Hun husker hun har blitt fortalt fra barndommen av at de hvite er der for å hjelpe zambierne og gi dem arbeid. Til tross for at hun vet at muzungu´en som imperialist har undertrykket zambierne, legger hun mest vekt på at de hvite brakte lyset til dem. Svigerdatteren hennes som er utdannet lærer er av den oppfatning at de hvite brakte sivilisasjonen til Afrika.

4.2 Rikdom og ”de andre”

Den første assosiasjonen de fleste har utover ”hvit person” er at muzungu er rik og velstående. Hotellarbeideren Josephine (35 år) tenker at en muzungu ikke har noen problemer av noe slag og at den hvite ”har alt”. Selv om hun forstår at ikke alle muzungu´er er like rike, føler hun likevel at det er forskjell på en fattig muzungu og en fattig zambier:

”Like among us, there are even some who are rich and some who are poor among the muzungu, but we are not the same. The muzungu are not the same as the Zambians, no.”

Josephine utdyper utsagnet sitt med å fortelle at hun mener muzungu er rike fordi de har noe i hjemlandet de kan tjene penger på, og at økonomien i landene deres, i motsetning til i Zambia, er god. Hun forteller at til tross for at Zambia har store kobberforekomster er problemet at kobber eksporteres ut av landet til en lav pris, for så å bli videreforedlet et annet sted før den blir importert og kjøpt tilbake til Zambia, men da for en høyere pris.

Kvotestudentene mener at mange zambiere også tenker at muzungu med sin hudfarge, sin rikdom og sin kultur er noen som er *annerledes* enn dem selv, særlig når de ser at hvite turister som kommer til Zambia på ferie kan bo fint og gjøre akkurat det de vil.

”The zambians will think the muzungu is educated, even if they in reality aren’t. They will think they are rich, even if they in reality may not have much money” (Ann, 31år, kvotestudent)

Kvotestudentene mener at de fleste zambiere ser opp til muzungu´en på grunn av alle godene, rikdommen og kunnskapen de har. Samtidig forteller Mark (39) at ikke alle stoler på en muzungu fordi de tenker på muzungu som kolonisten og undertrykkeren, som har bibelen i en hånd, og geværet i den andre. Som Brian (42) sier om kolonistene:

”One believed to have invaded Africa on the pretext of spreading the word of God but instead brought guns to fuel anarchy and in turn loot all the valuable minerals.”

4.3 Når en zambier blir kalt muzungu

Mange av respondentene, særlig de som har vært utvekslingsstudenter, forklarer at også zambiere kan bli kalt for muzungu. Kunstlærer Martha (48 år) sier at det som skal til er synlighet og at man ser zambierens tolkning av den hvite: ”Posh cars and fancy dressing”. Global Knowledge-studentene mener at zambiere som lever bedre liv, som er rikere, eller på andre måter mer privilegert enn dem selv, kan bli kalt muzungu. Hun forteller at da hun kom hjem til Zambia etter året som kvotestudent i Norge hadde hun hele fem innbrudd i huset sitt kun i løpet av en drøy uke. Tyvene var ikke bare på leting etter penger, som de nå trodde hun ville ha flust av etter et år i ”muzungu-land”, men tok også skjorter fra klessnora og dekketøy fra kjøkkenet. Disse var kjøpt i Norge og hadde bedre kvalitet enn tilsvarende varer de fleste har tilgang på i Zambia.

Kvotestudentene mener at det finnes mange eksempler på zambiere som har oppnådd større ting enn muzungu´er, men at zambiere til forskjell fra muzungu´ene da ikke deler kunnskapen sin med andre og snarere holder den for seg selv. De mener at det er slik fordi zambieren i bunn og grunn bare ønsker å bli beundret og sett opp til. Særlig hvis en zambier har en relasjon til en muzungu vil andre zambiere bli sjalu. En zambier vil likevel være redd for at andre zambiere vil bli for sjalu, og så sjalu at andre kommer til å hate dem og eventuelt drive witchcraft eller gjøre andre ondsinnede handlinger mot dem. Derfor tør de ikke eller vil de ikke dele kunnskap de har ervervet seg.

Mark spør:

”Zambiere deler materielle goder med hverandre, men ikke kunnskap. De hvite deler kunnskap, men kanskje ikke nødvendigvis penger eller andre materielle goder?”

4.4 Utvekslingsstudentenes oppfatninger etter oppholdet i Norge/England/Tyskland

Alle de tidligere utvekslingsstudentene forteller at de før de kom til de vestlige landene tenkte at alle muzungu'er er rike, utdannede og vellykkede, og at de har helt andre forståelser etter å ha bodd i Norge eller Europa. Kunstlæreren Martha (48) forteller at hun i Tyskland så hvite tyskere vaske gatene, noe hun aldri hadde forestilt seg:

"I asked my friends: -What are they doing cleaning in the road? -Someone has to do it!, they explained."

Videre forteller hun at zambiere er vant til å se indere leve velstående liv, fordi de driver butikker. Når foreldrene hennes var i India for noen år siden ble de derfor sjokkerte over å se at mange indere bodde i bokser langs veien. Martha forteller at hun også ble overrasket over å se tysk nøkternhet, at mange tyskere nyter livet, men med måtehold. "The muzungu is rational", sier hun, og legger til at hun ser at noen moderne zambiske familier gradvis begynner å ta etter gjennom å ha færre varme måltider om dagen, ved at de greier å sette til side penger de sparer, eller ved at de får færre barn enn før. Hun sier:

"Slowly life is changing, so we should also encourage people to know their own Zambian culture"

Utvekslingsstudentene beskriver flere positive elementer som typiske for muzungu, egenskaper eller sider de erfarte gjennom utvekslingsoppholdene sine. Dette er elementer de ønsker å leve etter i sine egne liv. Ann har lært å planlegge tiden sin og økonomien sin, og sier hun ser mange fordeler med å være mer individualistisk på den måten at hun tar ansvar for seg selv, men uten å miste sin "ubuntu" der hun deler materielle når hun kan. Hun har også lært å ta hensyn til andre individs meninger og behov og gi valgmuligheter framfor å kommandere andre i jobben sin som leder. Susan (48) setter det vestlige idealet om respekt for enkeltmennesket høyt, uavhengig av rase, status, arbeid, kjønn eller alder. Både Susan og Ann ser fordelene med at arbeidstakerne kommer på jobb til riktig tid og har stor respekt for jobben og kollegaene sine. Mark og Martha er begge opptatt av hvor ryddig for eksempel renhold og søppelsortering blir gjennomført, og hvordan samfunnet tar et felles ansvar for dette. Mark stusser likevel ved at kanskje ikke alle nordmenn er med å bidrar til systemet på individplan, når han tenker på unge medstudenter som ikke tok sin del av vaske- eller ryddepliktene på studentboligen han bodde på. Selv om det bryter med den zambiske kulturen ønsker kvotestudentene å dele det de har lært i de vestlige landene med andre zambiere. De

sier det er utfordrende, fordi kolleger, venner eller familie lett tenker at ”de nå vet bedre enn dem”. De sier at de likevel vil fortsette å dele det de har lært fra den hvites kultur med andre zambiere, men at de legger vekt på å presentere kunnskapen sin som muligheter og eksempler på alternative måter å løse oppgaver på, snarere enn fasiter.

4.5 Tegninger

De fire tegningene i materialet viser hvithudede mennesker. En tegning viser en dame med kjole, perlekjede og håndveske stående utenfor et hus. En annen tegning viser en dame sittende ved et svømmebasseng, med et vinglass i hånden og et halskjede rundt halsen. På en tredje tegning sitter en dame i en sofa foran en bil. Det fjerde motivet viser en mann stående på en afrikansk slette.

5.0 DRØFTNING

5.1 Den hvite, og den hvite rike - Modernitetens kulturelle ytre koder som definerende

Ifølge empirien jeg har presentert er ”hvit person” langt på vei en allmenn betydning av ordet muzungu i dagens Zambia. Ingen respondenter har sagt at muzungu for dem er ensbetydende med ”brite”, selv om mange likevel sier at de ser på en brite som en typisk muzungu. Videre kan det se ut som at en like utbredt konnotasjon som ”hvit person”, kanskje er ”velstående person” fordi svært mange assosierer muzungu med rikdom. Tegningene til de fire kunststudentene viser også en klar tolkning av muzungu som en materielt velstående person. Det underbygges ytterligere av at begrepet muzungu til og med kan bety ”velstående zambier”. Susans (48 år) opplevelser av innbrudd i hjemmet sitt kan også si noe om hvordan en eventuell stereotypi av muzungu som materielt velstående og rik også omfatter en oppfatning av at man automatisk blir styrtrik bare man entrer Europa, og at man dermed også kommer tilbake til Zambia som en rik og velstående ”zambisk muzungu”. Når foreldrene til Martha (48) ble sjokkert over å se inderne bo i ”bokser på gata”, eller at hun selv ble sjokkert over å se en tysker vaske en gate, er det forståelig at de blir sjokkerte, fordi dette muligens bryter med den stereotypiske ideen deres av muzungu som rik. I et tradisjonelt samfunn som Zambia, som trolig er styrt av kulturdimensjonen hierarki (i Schwarts (2004), har kanskje mange rike personer andre til å vaske gatene sine.

5.2 Eksponering for teknologi og turisme kan påvirke synet på muzungu

At konnotasjonen har endret seg fra ”brite” til ”hvit person” kan muligens være en utvikling

som springer ut av påvirkning av nettopp modernitet. Uttrykk fra andre kulturer og en hurtigere spredning av informasjon, gjort tilgjengelig gjennom mobiltelefoner og internett, kan i stor grad være med på å gi impulser til mer nyanserte oppfatninger av muzungu. Når Betty på 68 år mener at briter er ”den rene muzungu” (the pure muzungu) og rangerer denne over andre nasjonaliteter, kan det ha sin naturlige årsak i at hun ikke er bruker av internett. Likeledes kan det henge sammen med at hun vokste opp i en tid da ”brite” muligens var den allmenne oppfatningen av muzungu, i et Zambia som var mindre påvirket av modernitet enn i dag.

At muzungu ikke lenger betyr ”brite” kan også henge sammen med den økende turismen i Zambia, noe den norske sosiologen viser til. Lokalbefolkningen har kanskje blitt kjent med flere ulike hvithudede nasjonaliteter gjennom turismen, og dermed fått nyansert sin oppfatning av ”den rene muzungu”. Likevel er det en tendens til at de fleste tenker på nord-europeere som briter, nederlendere og nordmenn som muzungu, foran sør-europeere og hvite nord- og sør-amerikanere. Dette kan enkelt forklares ved at Norge og Nederland har mange aktive bistandsarbeidere i afrikanske land i nyere tid (Eriksen og Smukkestad, 2013), også i Zambia (Norad, 2015), i tillegg til at britene selvfølgelig ligger sterkt i minne som tidligere kolonimakt. Kinesere og indere observerte jeg stereotypisk nok kun som henholdsvis ingeniører i gang med å lede veibygging og asfaltering, og som butikkeiere og kjøpmenn. Altså helt i tråd med Betty (68 år) sin beskrivelse.

Om de ulike zambiernes uttrykk forstås som stereotypiske og rangerende beskrivelser, kan dette være eksempel på slik Dahl (2013) forklarer man må gå i dybden på *synlige, bevisste* kulturelle ytringsformer for å forstå *usynlig, ubevisst* kulturinnhold eller mening, og dermed verdien bak. Om en zambier bare ser de synlige ytringsformene, er det kanskje vanskelig å se kulturinnholdet eller verdien bak, eller at det kan være ulikheter mellom ulike mennesker til tross for sin ytre likhet. Samme type klær, dyre smarttelefoner og relativt store turistbudsjett kan være ytre kulturelle koder zambierne tolker muzungu ut i fra. Dette gjør det muligens lett å trekke stereotypiske slutninger av at *alle* muzungu’er, uansett nasjonalitet, er ”*velstående, hvite personer*”. Det er dermed lett å forstå at kineserne og inderne med sine asfaltmaskiner, restauranter og butikker også blir omtalt som muzungu, og at de føyer seg inn som nummer to og tre i en rangering over hvem som er ”mest muzungu”.

5.3 Materiell velstand og rikdom som stereotypi for annerledeshet

I følge utsagnene til kvotestudentene tenker zambiere flest at muzungu er bedre enn dem, på grunn av kunnskapsmessig og økonomisk velstand. Dette kan forstås som en slik higen Weber sier alle mennesker har etter høyest mulig gevinst (Wimster og Lash, 1987). Til tross for at hotellarbeideren Josephine forstår at ikke alle muzungu'er er like rike, mener hun likevel at det er forskjell på fattige muzungu'er og fattige zambiere. Denne annerledesheten knytter hun til økonomisk og materiell velstand ved at muzungu "har alt" og ikke har noen problemer av noe slag. Dette føyer seg inn i rekken av de mange utsagnene om at muzungu implisitt betyr rik person, som vist overfor kan være en stereotypisk oppfatning basert på ytre koder. Det mest interessante ved Josephines utsagn kan derimot være at hun videre knytter annerledesheten mellom muzungu og zambiere direkte til det fenomenet avhengighetsteorien kaller nykolonisme (Smukkestad, 2008). Når hun snakker om den zambiske kobbereren som blir eksportert ut av landet til en lav pris, men importert tilbake for en mye høyere pris, er dette et helt klassisk eksempel på hvordan bistand fra industriland på mange måter bare er en ny, men kamuflert utnyttning som følge av det kapitalistiske systemet den er tuftet på. Her kan det være snakk om at Josephine implisitt, men bevisst, snakker om muzungu som en nykolonist.

Om en slik forståelse av muzungu egentlig er en form for allmennkunnskap som "alle" zambiere forbinder med muzungu, men som mange andre respondenter ikke tør eller ønsker å ta opp i samtalen av frykt for å virke uhøflige (jmfør kulturfilter B), har jeg ikke grunnlag for å si noe sikkert om. Jeg skal være forsiktig med å påstå hvordan Josephine har kommet til denne forståelsen, eller hvorfor analfabeten Betty og den lærde svigerdatteren fokuserer mest på at muzungu brakte lys og sivilisasjon til afrikanerne. Kanskje har Josephine fått en større påvirkning og innsikt i moderne kulturdimensjoner gjennom utdanningen sin, gjennom å bo i turistbyen Livingstone, og ikke minst gjennom at hun møter utallige turister, eventuelt bistandsarbeidere, gjennom jobben sin hver eneste dag.

Det jeg samtidig vil trekke fram som et poeng her er at respondentenes eventuelle erfaringer og kunnskaper om muzungu er med på å definere deres beskrivelser av muzungu som ulike former for stereotyper. Betty viser, til tross for at hun vet at britene koloniserte Zambia, at hun er mest opptatt av at muzungu gir afrikanerne mulighet til å få seg jobb, og at hun ellers ser på muzungu som et oppriktig menneske med et åpent sinn som er der for å hjelpe. Jeg leser ingen implisitt oppfatning av muzungu som nykolonist hos Betty eller svigerdatteren, snarere mer en oppfatning av "den hvite hjelperen" Moldrheim (2001) snakker om. En som har en helt

eksplisitt beskrivelse av muzungu som nykolonist, er Brian (42) med sitt sterke utsagn om at "one believed to have invaded Africa on the pretext of spreading the word of God, but instead brought guns to fuel anarchy and in turn loot all the valuable minerals". Jeg har ikke svar på om denne zambieren hadde denne forståelsen også før han dro til Norge, eller om den kom gjennom å studere kolonihistorie, utvikling og globalisme i emnet Global Knowledge (Bergersen, 2013). Uansett er det sannsynlig at han kan ha fått utvidet forståelsen sin gjennom året som kvotestudent i Norge, og at hans beskrivelser av muzungu muligens har blitt endret gjennom moderne impulser i løpet av året i Norge.

5.4 Betydningen av erfaring i et moderne samfunn for en dypere forståelse av modernitet

Kvotestudentenes opplevelser fra Norge kan sees som karakteristiske beskrivelser av et samfunn som er mer moderne enn det zambiske. Når de beskriver hvordan de har lært å planlegge tiden sin, økonomien sin og å ta ansvar for seg selv på en individualistisk måte, er dette typiske eksempler på individets frihet i det moderne samfunnet (Giddens, 1996). Når Susan og Ann samtidig ser fordelene med at arbeidstakerne kommer på jobb til riktig tid, og respekterer kollegene og jobben sin, kan dette tolkes som en forståelse av sammenhengen mellom kolonialisert tid i form av fremtidens muligheter (Weber i Østerberg, 1990), sett i sammenheng med at det moderne individet, til tross for sin individualitet, må ta sine formålsrasjonelle valg ledet av kollektive aktører som staten eller andre organisasjoner (Hennis, referert i Wimster og Lash, 1987, s.17-18). Mark (39) sine refleksjoner over at det kollektivistiske ved den norske søppelsorteringen, til tross for at samfunnet tar ansvaret likevel er avhengig av individet for å fungere, er et annet eksempel på dette forholdet mellom individ og samfunn. Sett med Giddens (1996) øyne kan dette være et eksempel på hvordan rasjonalitet henger sammen med selvets refleksivitet, og hvordan valg i en lokal kontekst får globale virkninger og konsekvenser. Studenten som ikke tar sin del av vaskeplikten på studenthybelen tar kanskje rasjonelle valg for seg selv og sin individuelle frihet i den mest lokale kontekst, som er hans egen private tilværelse, mens i en større global kontekst er et slikt valg ikke særlig formålsrasjonelt for samfunnet som kollektiv. Dette blir et eksempel på at individ og institusjoner forholder seg refleksivt til hverandre i det moderne samfunnet (Giddens, 1996).

Når Ann (31) sier hun har lært å ta hensyn til andre individs meninger og behov, en lærdom hun ønsker å ta i bruk i jobben sin hjemme i Zambia, kan dette være et uttrykk for at hun

ønsker å anerkjenne Giddens (1996) ideer om mennesket som en høymoderne aktør som har individuell frihet og stor grad av selvrealisering. Susan (48) sier at hun verdsetter det vestlige idealet om respekt for enkeltmennesket, uavhengig av rase, status, arbeid, kjønn eller alder. Både Anns og Susans utsagn er eksempler som kan plottes inn for Norge i Schwarts (2004) sitt kart over kulturdimensjoner. Respekt for enkeltmennesket kan være en sentral ide som er typisk for det moderne norske samfunnet, som ifølge Schwarts er preget av likhet og autonomi.

Martha (48) sier hun har sett zambiske moderne familier ta etter vestlige rasjonelle verdier, ved å ha færre varme måltider om dagen og ved at de sparer penger og får færre barn. Om dette sier hun: *Slowly life is changing, so we should also encourage people to know their own zambian culture.* Dette kan knyttes til at moderniteten er i ferd med å kolonisere afrikanernes egen kultur, slik Shutte (2001) forklarer i sin sammenligning av moderne materialisme og Ubuntu. Grunnen til at dette har begynt å skje i Zambia, som i sin tradisjonelle form er et så radikalt annerledes samfunn enn det moderne, kan kanskje henge sammen med de stereotypiske oppfatningene av muzungu som rik på både materiell, økonomisk og kunnskapsmessig velstand? Zambiere ønsker kanskje en moderne livsstil fordi de ser opp til muzungu og den hvites moderne livsstil som bedre enn deres egen.

Det jeg vil trekke fram som siste punkt i denne drøftingen er utsagnet om at ”muzungu deler kunnskap, mens zambiere ikke vil dele kunnskap på grunn av sjalusi”. Dette kan være uttrykk for spesifikt to dimensjoner ved henholdsvis det moderne og det tradisjonelle samfunnet. Når muzungu´en ikke vil dele materiell velstand, er det muligens et uttrykk for nøysomheten ved det kalvinistiske som er typisk for det protestantiske kapitalistiske moderne Vesten (Weber i Wimster og Lash, 1987). Som motsatt vil et individ preget av Ubuntu-verdier antakelig verdsette det kollektive: hvis en person avhenger av andre personer for å være en person, er det kanskje mer logisk å dele materielle goder med andre enn å spare dem for seg selv. Desto mer du gir av materielle goder og er i relasjon til andre, desto mer vil du kanskje selv få av materielle goder og utvikling, slik kjernen i Ubuntu kan tilsi (Shutte, 2001). Kanskje det samme gjelder sjalusien kvotestudentene mener zambieren er redd for, her de sier ”en sjalusi som er så stor at andre kommer til å hate dem og eventuelt drive witchcraft eller gjøre andre ondsinnede handlinger mot dem”. Kanskje det er slik at en person preget av ubuntu vil gjøre alt han eller hun kan for å unngå at en sjalu eller hateful person blir del av det relasjonelle kollektive nettverket, som de selv er del av. Formålsrasjonaliteten i Ubuntu er kanskje den å la være å dele kunnskap, for å ta vare på det seg selv og de andre i det kollektivistiske

nettverket av relasjoner som gjør personer til personer.

6.0 Avslutning

I denne oppgaven har jeg undersøkt hvilke beskrivelser et utvalg zambiere har av muzungu.

Problemstillingen har vært:

Hvordan beskriver et utvalg zambiere muzungu? Hvordan kan beskrivelsene forstås i ulike perspektiv, og hvordan kan de være uttrykk for ulike fenomener typisk for tradisjonelle og moderne samfunn?

I oppgaven min har jeg først gjort rede for at mange zambiere mener at ordet muzungu betyr ”person med hvit hud”, men at en allmenn oppfatning også er ”rik, velstående person”. Noen har også beskrivelser som implisitt viser til muzungu som en nykolonist i moderne bistandspolitikk. Dette kommer videre til uttrykk ved at mange zambiere opplever muzungu som annerledes enn seg selv, mye på grunn av materiell og kunnskapsmessig velstand. I en beskrivende kulturteori kan dette forstås som en stereotypi zambiere forstår muzungu ut ifra. Beskrivelsene til respondentene som har vært kvotestudenter eller utvekslingsstudenter i europeiske land, viser på ulike måter at de har forståelser for spesifikke dimensjoner typisk for det moderne samfunnet, og hvordan noen elementer skiller seg fra det tradisjonelle samfunnet de kommer fra.

Litteratur

- Bergersen, A. (2013). *Hva mener zambiske studenter at ett år i Norge som kvotestudent har betydd for egen profesjonsutøvelse i hjemlandet?* FOU i praksis 2013, s.20-27. Artikkelsamling fra konferanse om praksisrettet FoU i lærerutdanning. Akademia Forlag
- Eriksen, T. L. og Smukkestad, O. (2013). Bistand og utvikling i et nytt landskap. I Eriksen T. L., og Feldberg, B. K. (red). *Utvikling. En innføring i utviklingsstudier*. S.288-311. Kristiansand: Cappelen Damm Akademisk
- Giddens, A. (1996). *Modernitet og selvidentitet*. København: Hans Reitzels forlag
- Holme, I.M. & Solvang, B.K. (2004). *Metodevalg og metodebruk*. Tano Aschehoug
- Jensen, I., 2007. *Introduction to Cultural Understanding*. Roskilde University Press
- Jacobsen, D. I. (2010). *Forståelse, beskrivelse og forklaring. Innføring i metode for helse- og sosialfagene, 2.utgave*. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Norad. (2015, 13.0515). *Fakta om Zambia*. Hentet 11.05.15 fra <http://www.norad.no/landsider/afrika/zambia/>
- Moldrheim, S. (2001). Framstillinger av ”de andre”: Stereotypier i kategorier. I Ytrehus, L. A. (Red), *Forestillinger om ”den andre”* (s.135-157). Oslo: Høyskoleforlaget
- Shutte, A. (2001). *Ubuntu. An Ethic for a New Africa*. Republic of South Africa: Cluster Publications
- Norad. (2015, 13.0515). *Fakta om Zambia*. Hentet 11.05.15 fra <http://www.norad.no/landsider/afrika/zambia/>
- utviklingsteori*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Schwartz, (i Vinken, Soeters og Ester, 2004)
- Wadel, C. (2014). *Feltarbeid i egen kultur*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Wikipedia, 2015. Wikipedia.no Mzungu. Hentet 05.04.2015 fra <http://en.wikipedia.org/wiki/Mzungu>
- Østerberg, D (1990): *Handling og samfunn. Sosiologisk teori i utvalg*. Oslo: Pax Forlag

